

Social Work & Education

© SW&E, 2020

Олійник, Г., Пилюк, Н. (2020). Особливості соціалізації дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві. *Social Work and Education*. Vol. 7, No. 2. Ternopil-Aberdeen, 2020. pp. 178-185. DOI: 10.25128/2520-6230.20.2.3.

УДК 37.111.11

DOI: 10.25128/2520-6230.20.2.3.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Галина Олійник,

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи,
Тернопільський національний
університет імені Володимира
Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна;
galochka_ua@ ukr.net

ORCIDiD: 0000-0002-8279-7433

Галина Пилюк,

здобувач кафедри соціальної
роботи та педагогіки вищої школи,
Волинський національний
університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна;

Анотація. У статті здійснено аналіз поняття «соціалізація» дітей з особливими потребами. Проаналізовано проблеми дітей з особливими освітніми потребами. Обґрунтовано Концепцію розвитку інклюзивної освіти, яка спрямована на виконання вимог міжнародних нормативно-правових документів та на розробку механізмів впровадження інклюзивної освіти.

Розкрито особливості соціалізації дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві. Розглянуто інклюзивний підхід, під яким розуміють створення таких умов, за яких усі діти мають однаковий доступ до освіти, однакові можливості отримати досвід, знання та подолати упереджене ставлення до тих, хто має «особливі потреби».

Ключові слова: соціалізація; діти з особливими потребами; інклюзивна освіта; виховання; навчання; інклюзивний підхід.

Article history:

Received: March 10, 2020

1st Revision: March 28, 2020

Accepted: May 30, 2020

Вступ

Реформування всіх галузей освіти в Україні, що відбувається на тлі неоднозначних соціально-економічних і суспільно-політичних змін, вимагає нових підходів до проблеми оновлення її змісту та удосконалення засобів, форм та методів навчання. В умовах спеціальних закладів освіти важливу роль у соціалізації дітей з особливими потребами відіграє система комплексної роботи із широким спектром впливу на становлення людини-особистості. Саме інтенсивна робота фахівців у тісному зв'язку із державною політикою щодо забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття якісної освіти, інтеграції їх у суспільстві, повинні забезпечити формування світогляду дітей, їхньої громадянської свідомості, патріотизму, загальнолюдських і національних цінностей.

Організація соціальної допомоги дітям і молоді, позбавленим можливості вести повноцінне життя внаслідок вад фізичного або психічного розвитку, потребує, в першу чергу, зміни ставлення суспільства до дітей з особливими потребами та проблеми інвалідності в Україні взагалі. Внаслідок обмежень у спілкуванні, самообслуговуванні, пересуванні, контролі за своєю поведінкою розвиток цих дітей залежить від задоволення їх потреб іншими людьми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Грунтовні дослідження з даної проблеми серед вітчизняних вчених проводили В. Вишемирський, В. Засенко, І. Іванова, Л. Каган, А. Капська, Ж. Петрочко, О. Польовик, А. Шведов, К. Щербакова. Зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко та інші присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм.

Окремі аспекти соціалізації та соціальної адаптації учнівської та студентської молоді висвітлювали О. Дікова-Фаворська (соціологічна концептуалізація освіти), Н. Гордієнко (соціалізація підлітків та молоді з особливими потребами), Г. Булова (соціологічні аспекти життєвих стратегій),

Особливе значення для розв'язання проблеми соціалізації особистості мають праці зарубіжних науковців (Ф. Гіддінс, Г. Тард, Д. Томпсон, Т. Парсонс, Ч. Кулі, У. Томаса, Дж. Міда).

Хоча інтерес до процесу соціалізації в представників різних наукових напрямів значний, проблема соціалізації дітей з особливими потребами в рамках сучасної освіти є недостатньо вивченою.

Мета статті: обґрунтувати особливості соціалізації дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві.

Методологія дослідження

Для досягнення мети було використано метод кабінетного дослідження, а також загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення. Пошук інформації здійснювався в електронних базах даних, таких як Google Scholar,

українських та зарубіжних веб-сайтах, присвячених розвитку інклюзивної освіти та підготовки її фахівців.

Основна частина

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери І. Звереві «соціалізація (лат. *socialis* – суспільний) – це процес входження людини в суспільство разом із її соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи соціальних спільнот, внаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда. У процесі соціалізації формуються соціальні якості, цінності, знання, навички людини. Крім того, відбувається перетворення природжених, природних рис, а також засвоєння людиною елементів культури, соціальних норм і цінностей, які існують у суспільстві» (Зверева, 2013, с. 79).

«Соціалізація нерозривно пов'язана з індивідуалізацією особистості, оскільки її зміст полягає у формуванні індивідуальності. Не існує однакових процесів соціалізації, індивідуальний досвід кожної особистості є унікальним і неповторним. Це набуття людьми ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання соціальних ролей; засвоєння індивідом певної системи знань і норм, процес становлення його як особистості» (Капська, 2006, с 6-7).

Соціалізація, що здійснюється через сім'ю, освіту й виховання, необхідна не лише для підготовки до дорослого життя чи здобуття професії. Тільки ефективна, соціально прийнятна соціалізація зможе забезпечити так званий процес «олюднення» людини, надасть їй можливість повноцінно існувати в сучасному світі (Сабат, 2008, с. 42-46).

Процес входження дитини в соціальне середовище під керівництвом дорослого називають вихованням – це комплекс впливів, що забезпечує соціалізацію індивіда. Головним завданням дорослого є передача дитині тих моральних якостей і норм поведінки, які відповідають вимогам суспільства. Відсутність здатності засвоювати знання призводить до порушення процесу соціалізації.

Зокрема, О. Безпалько зазначає, що соціалізація – це процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини з стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах. Соціалізація неможлива без активної участі самої людини у процесі засвоєння широкого кола цінностей, понять та навичок, на ґрунті яких складається її повсякденне життя. Але інвалідність обмежує дитину фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими та іншими бар'єрами, які не дозволяють інтегрувати в суспільство та брати участь у житті сім'ї та держави в рівноправних умовах з іншими членами суспільства (Безпалько, 2003, с. 23).

Об'єктивна ознака сьогодення – ускладнення процесу соціалізації дітей внаслідок економічних, соціальних, політичних змін, які відбуваються в нашому суспільстві.

Труднощі дітей з особливими потребами пов'язані не лише з відчуттями фізичного обмеження і дискомфорту, переживанням втрати своїх можливостей, але й з «багажем» того негативного ставлення, з яким стикається людина у своєму

найближчому оточенні. З інвалідністю асоціюється не лише фізична чи психічна неспроможність. Уявлення про дитину з особливими потребами, як про людину, яка багато чого не може робити, яка потребує допомоги інших, викликає найчастіше почуття жалю. Це заважає також дитині включатися в активні соціальні взаємовідносини. І щоб уникнути такого ставлення, діти з особливими потребами здебільшого спілкуються лише з подібними до себе.

Процеси кардинальних перетворень у сучасному суспільстві і в системі освіти вимагають від спеціаліста переорієнтації його свідомості на гуманістичні цінності. Останнім часом наше суспільство повернулося обличчям до проблем дітей і підлітків з особливостями у розвитку. Саме тепер найбільш гостро постало питання соціалізації дітей, які мають тяжкий ступінь розумової та фізичної обмеженості. Життя таких дітей прирівнюється до життя кімнатних рослин. Але досвід роботи спеціалістів та перегляд нашого ставлення до дітей з обмеженими можливостями тільки підтвердили аксіому: кожна людина повинна жити по-людськи, мати право отримати відповідну освіту (Семигіна, Мигович, 2005, с. 40).

Найактуальнішим питанням сьогоденної системи освіти є інклюзивна освіта для дітей з обмеженими функціональними можливостями та особливими потребами у єдиному освітньому просторі. Кожна країна має свій досвід спеціального навчання таких дітей, пройшовши різний шлях від інтеграції до інклюзії.

Більшість дітей з особливими потребами в Україні, перебуваючи вдома або в інтернаті, не отримує належної освіти, необхідних знань, умінь, навичок, які забезпечу вали б їм можливість нормальної адаптації до життя в суспільстві, здобуття певної професії, сприяли б саморозвитку, самореалізації, самовдосконаленню особистості в подальшому житті. Отже, такі діти виявляються невідповідними до життя у звичайному для пересічної людини сенсі.

Всього в Україні, таким чином, близько 1 млн. дітей з особливими освітніми потребами. І тільки 10% з них навчаються в інклюзивних школах, а решта – фактично не мають можливості пристосовуватися до життя.

Загалом, поняття «діти з особливими освітніми потребами» охоплює всіх дітей (вихованців, учнів), чий освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми. Загальноприйняте тлумачення терміну «діти з особливими освітніми потребами» робить наголос на необхідності забезпечення додаткової підтримки в навчанні дітей, які мають певні особливості розвитку (Дзоз, 2012, с. 17). Воно стосується дітей із порушеннями психофізичного розвитку, зокрема дітей з інвалідністю, дітей із соціально вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків) та інших (Сабат, 2008, с. 42-46). Якщо говорити про те, яку категорію дітей слід вважати «з особливими освітніми потребами», можна визначити такі категорії: «діти з обмеженими можливостями здоров'я», «діти з особливостями психофізичного розвитку», «діти з інвалідністю».

Сьогодні в Україні розроблено Концепцію розвитку інклюзивної освіти, яка спрямована на виконання вимог міжнародних нормативно-правових документів та на розробку механізмів впровадження інклюзивної освіти.

Метою Концепції є діяльність, спрямована на:

– визначення пріоритетів державної політики у сфері освіти в частині

забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами;

– створення умов для удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі, з інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій, зокрема, інклюзивного навчання;

– формування нової філософії суспільства щодо позитивного ставлення до дітей та осіб з порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю (Наказ про затвердження концепції розвитку інклюзивного навчання, 2010).

Під інклюзивним підходом розуміють створення таких умов, за яких усі діти мають однаковий доступ до освіти, однакові можливості отримати досвід, знання та подолати упереджене ставлення до тих, хто має «особливі потреби» (Горішна, 2020, р. 65-75).

З цього приводу варто окремо зупинитися на проблемах дітей та сімей, що їх виховують, адже не кожна родина здатна подолати усі свої страхи і переживання стосовно спільного навчання їх дітей разом зі здоровими дітьми. Звичайно, ці родини переживають чимало проблем у своєму житті і по-різному їх вирішують. Часто ситуація погіршується ще й тим, що батьки залишаються на самоті зі своїми проблемами і труднощами. Нездатність батьків пристосуватися до особливих потреб своїх дітей іноді призводить до відмови від них або ж до жорстокого поводження з ними. Тому, такі сім'ї потребують великої уваги і піклування, як з боку держави, так і з боку закладу освіти, де навчається дитина з особливими потребами.

У нашому суспільстві проблеми соціалізації дітей з особливими потребами розв'язують спеціальні заклади, мета діяльності яких – допомогти кожній дитині ствердитися і соціально інтегруватися, наскільки дозволяють можливості, зумовлені структурою дефекта. Для того, щоб всебічно допомогти обмеженим розумово дітям, спецзаклади повинні стати для них основним, але не єдиним місцем життя. Виховання та навчання таких дітей охоплює спеціальні психолого-педагогічні, культурно-гігієнічні й індивідуальні загальнорозвивальні заходи, спрямовані на зміни в розвитку та перспективний розвиток дитини. Важливе завдання полягає в тому, щоб сформувані в суспільстві розуміння проблем дітей, які мають особливості в розвитку.

Висновки

Сучасне життя, з одного боку, надає дитині з особливими потребами свободу для вибору соціального середовища й засобів спілкування, способом і стилю життя, а з другого – процес адаптації та самовизначення, що ускладнюється, висуває високі вимоги до рівня самосвідомості та самоконтролю. Отже, реалізація прав на освіту дітей з особливими потребами розглядається як одне з найважливіших завдань сьогодення. Отримання такими дітьми якісної загальної та професійної освіти є однією з основних і невід'ємних умов їх ефективної соціалізації, забезпечення повноцінної участі в житті суспільства, успішної самореалізації в різних видах професійної і соціальної діяльності.

Перспективи подальших досліджень. Дане наукове дослідження має практичне значення в розробці методичних рекомендацій та у подальшому вивченні процесів соціалізації дітей з особливими потребами.

Література

Безпалько, О. В. (2003). Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної культури, 134 с.

Горішна, Н. (2020). Розвиток категорії інклюзивна освіта у філософсько-освітніх концепціях та сучасному науковому дискурсі. *Social Work and Education*. Vol. 7, No. 1. Ternopil-Aberdeen, 2020. pp. 65-75. DOI: 10.25128/2520-6230.20.1.5.

Дзоз, В. А. (2012). Ребенок с особыми образовательными потребностями: методичні рекомендації. Сімферополь: МОН АРК, 17 с.

Звереві, І. Д. (2013). Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання. Київ, Сімферополь: Універсум, 536 с.

Капської, А. Й (2006) Соціальна педагогіка. К.: Центр навчальної літератури, 468 с.

Концепція розвитку інклюзивної освіти (2010) Отримано з: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>

Сабат, Н. (2008). Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання.(3), 42–46.

Семигіна, Т. В. Мигович, І. І. (2005). Вступ до соціальної роботи. К.: Академвидав. 304 с.

Horishna, N. (2020). The development of the category of inclusive education in philosophical-educational concepts and modern scientific discourse. *Social work and education*, 7(1), 56-64.

PECULIARITIES OF SOCIALIZATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS IN THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Halyna Oliinyk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Social Pedagogy and Social Work the Department, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine, galochka_ua@ukr.net

Halyna Pylyk, PhD student of the Department of Social Work and Pedagogy of Higher Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine;

Abstract. *The article analyzes the concept of "socialization" of children with special needs. The problems of children with special educational needs are analyzed. The concept of development of inclusive education is grounded, which aims at fulfilling the requirements of international normative and legal documents and developing mechanisms of implementation of inclusive education.*

The features of socialization of children with special needs in modern Ukrainian society are revealed. An inclusive approach is considered to understand the creation of conditions in which all children have equal access to education, equal opportunities to gain experience, knowledge and to overcome prejudiced attitudes towards those with special needs.

The most pressing issue in today's education system is inclusive education for children with disabilities and special needs in a single educational space. Each country has its own experience of special education for such children, having gone the different way from integration to inclusion.

Most children with special needs in Ukraine, at home or boarding school, do not receive the proper education, necessary knowledge, skills and practice that would enable them to adapt to society in a normal way, gain a profession, promote self-development, self-fulfillment, self-improvement, personality in later life. Consequently, such children find themselves unprepared for life in the usual sense for the average person.

In total, there are about 1 million children with special educational needs in Ukraine. And only 10% of them are enrolled in inclusive schools, while the rest do not actually have the opportunity to adapt to life.

Therefore, the realization of the rights to education for children with special needs is considered as one of the most important tasks of today. Obtaining quality general and vocational education for such children is one of the basic and essential conditions for their effective socialization, ensuring full participation in society, successful self-realization in various types of professional and social activities.

Keywords: *socialization; children with special needs; inclusive education; upbringing; training; inclusive approach.*

References

Bezpalko, O. V (2003). Social pedagogy in diagrams and tables. Tutorial. K.: Center for Educational Culture, 134 p. [in Ukrainian].

Horishna, N. (2020). The development of the category of inclusive education in philosophical-educational concepts and modern scientific discourse. *Social work and education*, 7(1), 56-64. [in Ukrainian].

Zoz, W. A. (2012). A child with special educational needs: guidelines. Simferopol: MES of the ARC, 17 p. [in Ukrainian].

Zvereva, I. D (2013). Encyclopedia for social professionals. 2nd edition. Kyiv, Simferopol: Universum, 536 p. [in Ukrainian].

Kapskaya, A. J. (2006) Social pedagogy. K.: Center for Educational Literature, 468 p. [in Ukrainian].

The concept of inclusive education development (2010) Received from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> [in Ukrainian].

Sabat, N. (2008). Socio-pedagogical aspect of inclusive learning. (3), 42–46. [in Ukrainian].

Semigina, T. V., Mygovich, I. I. (2005). Introduction to Social Work. K.: Academvid. 304 p. [in Ukrainian].